

9. Словарь русских донских говоров : в 3 т. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1975–1976.

10. Словарь української мови : у 4 т. / упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996–1997.

11. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

12. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992.

SUMMARY

The human names according to characteristic features of parts of the body (arms, legs) lexico-semantic analysis, used in Ukrainian Eastern Steppe sayings of South Donetsk Region is represented. The relation of definite testified nominations to appropriate denominations in other Ukrainian dialectal continua is considered.

Вікторія Канна

КОНОТАТИВНІ ПРОЦЕСИ У ТОПОНІМНІЙ ЛЕКСИЦІ

У статті аналізується специфіка конотативних процесів у топонімічній лексиці художніх творів Ліни Костенко, Марка Твена. Обстоюється теза про постійні зміни семантики топонімів в залежності від соціокультурних факторів та історичних процесів.

Семантика власного імені в художньому тексті постійно змінюється. Маючи стійке семантичне ядро, ім'я в той же час постійно оновлює конотемну складову значення. Цьому сприяють строга співвіднесеність з референтом і кумулятивні властивості оніма. Для правильного розуміння семантичних процесів, що відбуваються з власними іменами в художньому творі, важливо знати, що кожне наступне вживання оніма змінює інформацію, що міститься у ньому. В. М. Калінкін свого часу сформулював положення, що у поетонімів художнього твору завжди існує позиція, яку можна позначити як перше вживання. “У цій позиції можуть опинитися і створені або вибрані автором, і широко відомі оніми. Останні ускладнені конотаціями і навіть при першому або єдиному (у даному творі) вживанні можуть актуалізувати ти або інші конотеми. Цю групу пропріальних одиниць літературного твору можна іменувати отконотонімними поетонімами. Проте спектр супутніх значень може бути дуже різноманітним і варіювати від використання оніма в найбільш відомому конотативном значенні до вживань з індивідуально-авторською (що часом досить важко кваліфікується) семантикою” [1, с. 209].

Поетонімами отконотонімного походження досить різноманітно користується Ліна Костенко. Приведемо приклади вживання поетесою ойконіма *Полтава* в романі «Маруся Чурай», детально проаналізовані у монографії Ю. О. Карпенко і М. Р. Мірошник. Як відмічено дослідниками, кожне третє вживання топоніма (а всього їх 69) є переносним. Дуже часто назва міста переноситься на жителів, ототожнюється з живим об'єктом “який може плакати, замислюватися, висилати сторожу, подавати голос, підкреслюючи, що він живий”. Образ Полтави розвивається, а разом з ним розширюється і перетворюється семантика поетоніма. Як відомо, географічний об'єкт, який зветься Полтавою, зіграв значну роль в історії України. Але ти події, які увійшли не тільки до історії України,

але і у світову історію, відбулися під Полтавою за часів пізніші, ніж ті, які відображені в романі. Саме тому інтерес має спостереження того процесу, в якому топонім, що не отримав загальну популярність, але все таки має конотативний потенціал, функціонує у романі. Ось зіткнулися два конотативні топоніми: *Ви Січ, а ми Полтава*; ось “приклад великої сили антропоморфізації”: *Стара Полтава, як стара чаклунка, | іде із клунком темної гори*; “а ось приклад, коли Маруся звертається до Полтави як до живої істоти”: ...*Стара моя Полтавонько, Олтаво! | Щоразу по загляді молода. | Ох, скільки дзвонів тих одкалатало, | коли тебе пустошила орда!* [2, с. 141-142]. Так топопоетонім *Полтава*, зберігаючи основне своє значення, з кожним вживанням відкриває нові грані своєї семантики.

Антропоморфізація топопоетонімів у мові художній літератури – явище, мабуть, не унікальне. Ось доповнення до прикладів з Ліни Костенко. Спостереження над використанням топонімів в переносних сенсах показують, що в різних мовах розвинулися схожі способи метонімічного, зокрема трансонімічного їх вживання. Збігів так багато, що можна говорити про універсальність цілого ряду явищ. Широко поширено використання топонімів-назв населених пунктів метонімічно у значенні ‘жителі названого населеного пункту’, на яке введеному нижче прикладі указує іменник “крик” (‘крик’, ‘плач’), що відноситься лише до живих істот: *Воротинській. / Не внемлет он ни слезным увещаньям, / Ни их мольбам, ни воплю всей **Москвы**, / Ни голосу Великого Собора.* / (А. С. Пушкин. Борис Годунов, первая сцена “Кремлевские палаты”).

У прикладах, представлених нижче, показано, як екстралінгвістичні чинники можуть впливати на конотативні властивості імені, як умови функціонування оніма, що наділяється сакральною свідомістю одним змістом, впливають на виникнення інших, зовсім не сакральних асоціацій: “*All about the apartment the gaudy trappings of the Greek Church offend the eye and keep the mind on the rack to remember that this is the Place of the Crucifixion – Golgotha – the Mount of Calvary*” (Со всех сторон кричащие украшения, на которые так щедрa католическая церковь, они оскорбляют глаз, и паломник мучительно старается не забыть, что именно здесь место распятия, лобное место, Голгофа. (Простаки за границей. Т. 1, с. 489).

Інший приклад такого ж роду: “*I can not say anything about the stone column that projects over Jehoshaphat from the Temple wall like a cannon, except that the Moslems believe Mahomet will sit astride of it when he comes to judge the world. It is a pity he could not judge it from some roost of his own in Mecca, without trespassing on our holy ground*” (О каменном столбе, который вделан в стену иерусалимского храма и, словно пушка, нависает над долиной Иосафата, я могу сказать только, что мусульмане верят, будто Магомет усядется на нем верхом, когда придет вершить суд над миром. Какая жалость, что он не может этого сделать, сидя на каком-нибудь насесте у себя в Мекке, не переступая границ нашей святой земли. (Простаки за границей. Т. 1, с. 542)

Здається, що сьгоднішні мусульманські фундаменталісти стали б переслідувати М. Твена за вільності відносно ісламу.

Наступний приклад демонструє ще одну властивість власних імен - топонімів. Тут вони одночасно представляють два фактично різних об'єкта. Ім'я, яке збереглося в століттях, "референційне" минуле і сьогодення: *Єгипетські піраміди* тільки що побудовані і постаріли, *Дамаск* - село і столицю Сирії і, нарешті, *Трою*, якій чи то ще немає, чи то вона тоді ще не стала ласою здобиччю для завойовників: "*Pisan antiquarian gave me an ancient tear-jug which he averred was full four thousand years old. It was found among the ruins of one of the oldest of the Etruscan cities. He said it came from a tomb, and was used by some bereaved family in that remote age when even the Pyramids of Egypt were young, Damascus a village, Abraham a prattling infant and ancient Troy not yet [dreamt] of <.>*" (Пизанський антикварий предложил мне старый кувшинчик для слез, уверяя, что ему не меньше четырех тысяч лет. Его нашли среди развалин одного из древнейших городов Этрурии. Антикварий сказал, что это кувшинчик с гробницы и что в те незапамятные времена, когда даже египетские пирамиды были молодыми, Дамаск – деревней, Авраам – лепечущим младенцем, а о Трое еще никто и не помышлял<.>. (Простаки за границей. Т. 1, с. 256-257).

У приведеному нижче фрагменті оповідання М. Твена про Месинську протоку можна спостерігати приклад онімної мовної гри міфотопонімів (міфозоонімів?). Сцилла та Харібда і біблійні Содом та Гоморра: "*What do I want to see this place for? Young man, little do you know me, or you wouldn't ask such a question. I wish to see all the places that's mentioned in the Bible.*"

"Stuff - this place isn't mentioned in the Bible."

"It ain't mentioned in the Bible! - this place ain't - well now, what place is this, since you know so much about it?"

"Why it's Scylla and Charybdis."

"Scylla and Cha - confound it, I thought it was Sodom and Gomorrah!" (...– Я хочу увидать все места, которые упоминаются в Библии, все до одного.

– Чепуха... Это место вовсе не упоминается в Библии.

– Не упоминается в Библии! Это место не... Ну, если уж вы так хорошо все знаете, скажите мне, что это за место?

– Извольте, это Сцилла и Харибда.

– Сцилла и Хар... Тьфу пропасть! Я-то думал – это Содом и Гоморра. (Простаки за границей. Т. 1, с. 332).

У топопоетонімів, як і у антропонімів, в художньому творі, окрім позиції, званої "перше вживання", теоретично можна позначити позицію "абсолютний початок", яка співпадає з першим словом у назві твору, і положення, яке можна визначити як "перше вживання в абсолютному початку тексту". Знайдена В. М. Калінкіним закономірність фактично без будь-яких змін може бути перенесена на процес становлення і розвитку конотативної сфери у топопоетонімів, що не мали "конотативного минулого". Як правило, ні при першому, ні при подальших вживаннях в художньому творі поетоніми такого типу, безперервно перетворюючись семантично, не ускладнюються конотемами в повному розумінні слова. Референтна інформація, що перетворює

семантику поетоніма, не перетворюється в межах художнього твору в конотативну. Змістовні одиниці, що поповнюють семантику поетоніма за рахунок референтної інформації можна іменувати референтними семами, що найжорсткіше закріпилися в свідомості читачів за іменованим об'єктом референтної семи можуть при вторинному (за межами даного художнього твору) вживанні стати, по термінології Є. С. Отіна, референційними конотемами.

Значний інтерес, на наш погляд, представляє наступна гіпотеза В. М. Калінкіна: “<. > навіть не маючи в своєму розпорядженні спеціальних прикладів, можна припустити, що в умовах, що моделюють будь-яку мовну ситуацію, характерну для вживання оніма у функції конотоніма, можливе таке перетворення референтних сем, яке перетворить їх на конотеми у рамках того ж художнього твору, в якому онім був вжитий вперше. Створення типології конотуючих ситуацій вживання, так само як і типологічний опис сем, перетворюючих онім у конотонім, є одним з насущних завдань дослідження конотонімії” [1, с.214].

ЛІТЕРАТУРА

1. Калінкін В.М. Поетика оніма. - Донецьк: «Юго Восток», 1999. - 408 с.
2. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко: моногр. / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2004. – 216 с.
3. Карпенко Ю. О. Специфіка ономастики / Ю. А. Карпенко // Російська ономастика : зб. науков. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса : ОДУ, 1984. - С. 3-16.
4. Отін Є.С. Словник конотативних власних імен. - Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2004. - 450 с.
5. Твен М. Собрание сочинений в 12 т. / Под общей ред. А.А.Елистратовой, М. О. Мендельсона, А. И. Старцева. – М. : ГИХЛ, 1959–1961.

SUMMARY

The article dwells on connotative processes in toponyms. A proper name in literature is a word which constantly changes its semantics. This is accounted for by the rigorous reference with the object it denotes and the cumulative properties of the onym. The range of accompanying meanings may vary from the use of the onym in the most widely-known meaning to the author's individual semantics.

Валентина Кравченко

ПЕРИФРАЗОВЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЛИЦ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ

У статті розглядаються перифрази, що використовуються для характеристики осіб у сучасному газетному тексті. Основна увага приділяється функціональним особливостям описових позначень, їх типам та конотативним можливостям. Перифрази не тільки допомагають уникнути повторів у тексті, але й є яскравим образним засобом, що формує стилістичну систему текста.

Одной из основных тенденций номинационных процессов в лексике является устранение семантической и формальной расчлененности наименований, установление симметрии между формой и содержанием языковых единиц, способствующей языковому автоматизму. Но нельзя не заметить в лексике и явлений противоположного характера. Стремление к экспрессивности, к разрушению языкового стандарта приводит к созданию двухкомпонентных и многокомпонентных обозначений типа *двигатель торговли* (реклама), *черное золото* (уголь), *белое золото* (хлопок), *Туманный Альбион* (Англия), *Страна восходящего солнца* (Япония), *люди в белых халатах* (врачи) и